

Розвиток української літературної мови в Галичині в умовах польсько-українського білінгвізму (до середини ХІХ ст.)

I

Історія розпорядилася так, що Україна цілі століття не мала своєї державності, а отже, й не могла розвивати свою культуру та національну літературну мову. Східна Україна від 1654 р. була необачно віддана Б. Хмельницьким Росії, яка з часом перетворила її у свою колонію. Життя селян на українських землях, що відійшли до Росії, стало нестерпним. «Маса народня, придавлена кріпацькою неволею, – як писав Михайло Грушевський, – лежала мовчазною, нерухомою, мертвою, і здавалося, що вже не встане – прийшов останній кінець українському життю»¹.

Починаючи з того часу, періодично з'являються царські укази про обмеження чи прямі заборони української мови. Ще тоді, в другій половині ХVІІ ст. (1656 р.), російський цар Олексій Михайлович у кривдному для України договорі з Польщею вимагав, щоб «бесчестных воровских», тобто українських книжок «не печатати под страхом смертной казни»². Через півстоліття (у 1720 р.) уже інший грізний російський цар – Петро Перший видав подібний указ, що забороняв українське книгодрукування. А потім були ще валуєвські, емські, сталінські та брежневські заборони.

Що ж стосується Галичини, то вона від 1340 до 1772 р. перебувала під польським пануванням і теж була окутана мороком та безпросвітньою темрявою. Українських шкіл не було, могутня українська культура, що дивувала Європу ще за часів Галицько-Волинського князівства, поступово згасала, українська мова, яка в литовській державі була мовою двору, науки, суду, права, дипломатії, тобто була офіційною мовою держави, у часи панування Польщі, хоч і не заборонялася офіційно, все ж була витіснена на задвірки, стала мовою «хлопів», була зневажена і, за словами одного з учених Галичини Йосифа Лозинського, з високого становища була вигнана під селянську стріху³. «На ґрунті народнім, – писав Михайло Грушевський, – зістався сам спід громадянства: селянство темне, несвідоме, обідране і позбавлене всяких прав, майже таке саме бідне міщанство та неучене і темне сільське духовенство»⁴.

Після приєднання Галичини до Австрії австрійський уряд намагався дещо полегшити долю селян, обмежити над ними всеосяжну владу магнатів, дати хоч якусь освіту селянам, міщанам та особливо духовенству, що становило

¹ М. Грушевський, *Люстрована історія України*, Київ–Львів 1913, с. 477.

² Цит. за: Б. Харчук, *Слово і народ*, «Прапор» 1988, № 10, с. 137.

³ Див.: *Grammatyka języka ruskiego (malo-ruskiego) napisana przez ks. Józefa Łozińskiego*, Przemyśl 1846, s. XX–XXI.

⁴ М. Грушевський, *Люстрована історія України*, с. 476.

собою єдину більш-менш освічену верству серед галичан. У Галичині відкривалися народні (однокласні, трикласні або чотирикласні) школи для селян і міщан, а також вищі школи для духовенства з «руською», тобто українською мовою викладання.

У 1783 р. з дозволу цесаря Йосифа II була відкрита духовна семінарія з українською мовою викладання у Львові. У цьому ж році був відкритий у Львові університет. На жаль, викладання в ньому велося латинською та німецькою мовами і тому він був недосяжний для вихідців з українського села.

У березні 1787 р. при Львівському університеті був заснований так званий «Руський інститут» (*Studium Ruthenum*) – філософсько-богословський заклад для українців, який заповнив гостру нестачу священиків на селі. За час свого існування (до 1808 р.) він підготував біля 500 духовних наставників⁵ для сільських парохій, які, однак, мали нижчий офіційний статус, ніж вихованці університетських (латинських) студій. Вони не могли зробити кар'єри в церковній ієрархії, мали наполовину меншу платню за свою працю. І все ж це була сильна, дуже потрібна і дуже вчасна культурно-просвітня допомога, це була сила, що засвітила перші промені просвіти в Галичині, що розігнала дрімучу темряву в душах і оселях галицьких селян.

Священики понесли в народ науку про християнські цінності зрозумілою для людей церковно-українською мовою, у багатьох парохіях організували, як було відзначено, українські школи. У 1790 р. Ставропігійський інститут видав у Львові перший буквар з додатком «Політики свѣцкои», що був укладений українською народною мовою. Чим раз сміливіше лунають заклики провадити просвітню роботу серед людей народною мовою. Пам'ятним виявився день 1 листопада 1787 р., бо саме тоді вперше, як згадував Іван Гарасевич, «на філософії і теології відозвалися професори народним церковно-руським язиком»⁶.

Однак після смерті цесаря Йосифа II (1790 р.) українське піднесення, ще й не розгорівшись, почало згасати. Під тиском польської шляхти на початку XIX ст. ті незначні поступки, що були зроблені українцям, були скасовані, українські школи закривалися, а замість української мови викладання запроваджувалася польська. Австрійський уряд жонглював настроями людей. Коли польська шляхта надто заносилася, він давав можливість децю піднятися в національно-культурному житті українцям, але потім знову попускав польські віжки, і так було впродовж усього існування імперії.

Той незначний український національний поступ, якого вдалося досягти, колов очі польській шляхті. Постійні нашіптування й наклепи на українців-галичан про їх наміри нібито відійти від греко-католицької церкви і перейти на православ'я, як це сталося на Волині, Поділлі та у Східній Україні, про якісь нібито симпатії галичан до Росії зробили свою чорну справу – відношення австрійського уряду до Галичини різко я погіршилося.

⁵ Див.: М. Кугутяк, *Галичина: сторінки історії*, Івано-Франківськ 1993, с. 14.

⁶ Цит. за: М. Возняк, *Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.)*, Львів 1912, с. 3.

Унаслідок сильного польського впливу деякі священники стали занедбувати народні звичаї, цуратися «мужицької» мови, прийняли не тільки польську мову, але й польський дух, переймали «живцем» у поляків усе, що в них вважалося добрим і цивілізованим. Приклад у запопадливості перед польською мовою і культурою показувало вище духовенство. Так, митрополит Антін Ангелович (помер у 1814 р.), який свого часу був учителем цісаря Йосифа II, писав свої послання і повчання французькою, німецькою, латинською, польською, але тільки не українською мовою. За його духовного правління українська мова була витіснена як з митрополичої консисторії, так і з більшості галицьких церков. У деяких парохіях священники зовсім не володіли українською мовою, богослужіння відправляли латинською, а проповіді, сповідь прихожан і взагалі спілкування з людьми провадили польською. У своїй знаменитій статті *Zustände der Russinen in Galizien* Яків Головацький наводить розповідь, як поскаржився селянин у консисторію, що священник не хоче видати йому батькової метрики. Священник пояснював це невмінням прочитати метрику, написану «по-руськи», бо в школах учив він польську, німецьку, латинську, грецьку, староврейську та інші мови, але української його ніде в Галичині не вчили⁷.

У перших роках ХІХ ст. замерла на довгих 40 років українська мова й у Львівському університеті. Від 1808 р. припинилися лекції «руською» мовою не тільки на філософському й теологічному відділах, але навіть при вивченні пасторальної теології і катехитики, які за австрійськими законами повинні були викладатися рідною мовою. Про повний застій у культурно-інтелектуальному житті Галичини свідчить той факт, що упродовж майже чверті століття в Австро-Угорщині було видано «руською» мовою лише шість невеличких публікацій, і з них чотири в Галичині⁸. Яків Головацький в одній зі своїх перших офіційних лекцій за університетською кафедрою як перший професор-викладач української мови у січні 1849 р., коли була розбурхана нова хвиля національного відродження, говорив: «Сорок лѣтъ минуло, якъ умовкло слово руске на университетскѣй кафедрѣ – но зерно разъ посѣяне видало плѣдъ. – Насѣнье вержене въ рѣлю, мусить згнѣти, щоби зъ него виросла нова стебелина. То зерно довго кѣльчило ся въ земли, ждало ясного сонѣнька, теплои росицѣ, щоби вистрѣлило на верхъ и зазеленѣло на нивѣ рѣдного просвѣщенья»⁹.

Але це зерно проросло і зазеленіло значно пізніше, а поки що, починаючи з кінця першого десятиріччя ХІХ ст., знову темний морок окутав Галичину. Польське панство ніяк не зацікавлене було в освіті галицького хлопа і тому всіляко протидіяло створенню народних шкіл. Якщо десь така школа й була створена, то їй насаджували польського вчителя, який все робив, щоб повернути українських дітей до латинського обряду й полонізувати їхні душі.

⁷ Цит. за: М. Шалата, *Трактат Я. Головацького «Становище русинів у Галичині»* [у: *Шашкевичіана*, випуск 1, 2, Львів–Броди–Вінніпег 1996, с. 251.

⁸ Див. О. Маковей, *З історії нашої фільольогії. Три галицькі граматики*, «ЗНТШ», т. LI, Львів 1903, с. 5.

⁹ *Три вступительніи преподаванія о руской словесности*. Сочиненіе Якова Головацкаго, Львѣвъ 1849, с. 27.

У більшості сіл українських учителів, зрозуміла річ, не було, і науку читати, писати і рахувати здійснювали parroхи або дяки. Вершиною такої науки було уміння читати псалтир чи Послання апостола, здійснювати елементарні арифметичні дії.

Треба зазначити, що й саме населення не було зацікавлене в освіті своїх дітей. Юнака, який умів читати і писати, забирали в рекрути і цим відбивали бажання вчитися. Зрозуміло, що в таких несприятливих умовах годі було б думати про розвиток української науки, освіти, культури, мови, про якісь прояви національно-культурного життя.

Така ситуація викликала невдоволення людей і посилення національно-визвольних настроїв серед української інтелігенції. У цей час серед греко-католицького духовенства з'являються люди, яким не байдужа була доля свого краю, які бачили необхідність широкої просвіти народу, розуміли важливість збереження народної мови як основного засобу цієї просвіти і національного відродження української Галичини.

Серед галицького прогресивного духовенства, яке не було байдужим до долі свого краю і народної мови, активною суспільною позицією виділявся священник, крилошанин із Перемишля Іван Могильницький. Він закінчив теологічний факультет Львівського університету, був високоосвіченою людиною свого часу, знав кілька іноземних європейських мов. Крім своїх чисто духовних функцій він виконував ще обов'язки головного «надзирателя» над школами Перемиської єпархії.

Іван Могильницький з великою енергією та ентузіазмом узявся за організацію українських народних шкіл, і в цій справі мав активну й дійову підтримку перемиського єпископа, а з 1815 р. митрополита Михайла Левицького, який звернувся із закликом до сільських парохів відновити народні школи, що колись були майже в кожній парохії. Усвідомлюючи велику потребу в учителях для цих шкіл, митрополит заснував дяко-вчительський «інститут», який почав активно функціонувати уже з 1817 р. Ініціатором цієї справи був І. Могильницький.

Можна припускати, що І. Могильницький був також ініціатором та автором листів єпископа М. Левицького до президії губернії про впровадження української мови в народні школи, яка була звідти витіснена. У 1816 р. були направлені дві такі просьби, досить аргументовані, оперті на закони австрійського уряду, але «губернія», в якій урядували в основному польські чиновники, відповідала відмовою, мотивуючи її тим, що в Галичині, мовляв, проживають не тільки українці, але й поляки латинського обряду, отже треба було б тримати двох учителів. Усно хай собі використовують українську мову, але в писемній формі не можна, бо немає такої писемної мови, як руська, цією мовою не видаються цісарські укази (до речі, укази почали видаватися й українською мовою аж із початку 40-х років), вона ніде офіційно не вживається. Та в цьому, мовляв, і немає потреби, бо галицький хлоп прекрасно розуміє по-польськи. Крім того, мовляв, великі труднощі були б зі засвоєнням азбуки кирилиці, яка вживається тільки в церковних книжках. Яка користь була б для селянина від цієї грамоти – хіба що міг би читати тільки церковні книжки. У зв'язку з цим митрополитові М. Левицькому «порадили» при

навчання української мови користуватися латинськими (польськими) буквами. Це була одна з перших спроб запровадити в українській мові латинсько-польську графічну систему.

Слід віддати належне єпископові М. Левицькому, що він не заспокоївся на цьому і звернувся зі скаргою до цісаря Франца І. З губернії знову на це відповіли, що не заперечують проти навчання релігії українською мовою, але ніяк не можна допускати українську мову до народних шкіл, бо це зароджувало б зерно сепаратизму, та й немає, мовляв, учителів, немає жодної літератури, друкованої цією мовою, та й самі священники використовують тільки польську мову і т. п.

Однак за розпорядженням Відня у Львові знову була скликана шкільна комісія, більшість членів якої, на жаль, мала пропольські настрої. Незважаючи на протести М. Левицького та І. Могильницького, комісія підтвердила статус-кво, тобто вирішила, що «крайовою» мовою в Галичині є польська мова. Правда, парохам «дозволялося» вчити українських дітей катехизму українською мовою, можна було їх вчити писати й читати по-українськи, але разом з тим знову підкреслено, що українські діти мусять учитися польською, бо тільки польська є офіційною мовою Галичини, саме, мовляв, нею звертається монарх до своїх громадян (насправді ж, монарх «говорив» зі своїм народом німецькою мовою і його послання з таким же успіхом можна було перекласти українською, як і польською). Якщо ж хтось із представників греко-католицького обряду (терміни «українець» чи «русин» поляки в офіційній сфері ніколи не вживали, тим самим даючи зрозуміти, що є, мовляв, один польський народ, але різних релігійних орієнтацій – римо-католики і греко-католики) бажав би вчити свій катехизм, читати свої церковні книжки, то цьому можна легко зарадити, переклавши їх польською мовою або хоч надрукувавши латинськими (читай – польськими) літерами.

Сільським парохам рекомендувалося дбати, «наскільки це можливо», щоб діти греко-католицького обряду могли вчитися читати й писати також по-українськи, але мовою викладання, панівною мовою має бути польська. У змішаних громадах урядом фінансувалася тільки польська школа, а українську треба було утримувати людям своїм коштом.

У цьому рішенні був ще ряд позицій, спрямованих на загирання української мови та ополячення українського населення Галичини. Так, нагляд і контроль за діяльністю школи покладався на деканів латинського або греко-католицького обряду, залежно від того, яких учнів у школі було більше. Тож під час вияснення етнічного складу учнів школи українських дітей проганяли зі школи, щоб засвідчити при комісії більшість польських школярів. У результаті таких зусиль польської шляхти незабаром Галичина майже суцільно була покрита мережею польських шкіл.

Польська урядова верхівка мала в своєму арсеналі й інші засоби колонізації населення Галичини. Якщо ж у якомусь селі все-таки закладали українську школу, все робилося, щоб позбавити її вчителя-дяка. Цих напівграмотних «учителів», які самі мало що більше знали від своїх учнів, віддавали в рекрути, хоч був цісарський указ, який забороняв брати їх до війська. Крім того, часто й шкільні приміщення конфісковували і забирали для інших потреб.

І все ж, попри на такі несприятливі умови, сільське населення вишукувало можливості для організації і утримання українських шкіл. Більше того, часто складалося так, що селяни мусили утримувати дві школи: одну німецько-польську, у якій навчалися єврейські та польські діти, а другу українську, де вчилися сільські діти. Охочих навчатися в українських школах було багато, тому ці школи були надто переповнені у той час, як польські класи пустували. Вище шкільне начальство, намагаючись нібито створити належні умови для навчання, переганяло дітей з українських шкіл у польські і так здійснювали свою асиміляторську політику. Дитина, провчившись кілька років у німецько-польській школі, фактично втрачала цей час марно, бо потім цю німецьку науку швиденько забувала, не маючи можливості використати й застосувати її в житті.

З ініціативи І. Могильницького у кінці 1815 р. було засноване перше в Галичині українське просвітнє товариство. Статут цього товариства, який склав І. Могильницький, був затверджений цісарем у липні (5-го числа) 1816 р. і тоді ж був опублікований. Він передбачав поліпшення й активізацію освітньої справи, поширення творів релігійного і світського характеру, підготовку й видання книжок для школи, причому написаних доступною народною мовою, та здійснення ряду інших культурно-освітніх справ. Як писав Іван Франко, «цей статут – важливий документ для історії нашого національного розвитку і для історії поглядів нашої інтелігенції на простий народ і його життя, а також на засоби і цілі його освіти»¹⁰. У статуті давалася широка й об'єктивна характеристика тогочасної дійсності. Закликаючи селян до послуху й лояльності до цісарської влади, критикуючи й звинувачуючи їх у багатьох «гріхах» і негідних учинках стосовно режиму, автор статуту одночасно свідомо або й ненавмисне змальовував реальну картину життя тогочасного галицького селянина. «Напрацювавшись цілий тиждень на городах, полях і при дорогах, – відзначалося в статуті, – селянин відчуває потребу спокою і відпочинку, внаслідок чого часто занедбує відвідування церкви в своїй парафії і святу науку, або в жалогідній бездіяльності відпочиває дома, або шукає розваги в шинках і пияцтві... Змушений привчати своїх дітей уже в найранішому їхньому дитинстві до помочі в своїх польових роботах, він не має часу дбати про те, щоб вони набували релігійної науки, не посилає їх до парафіяльних шкіл учитись катехізису»¹¹.

Як відзначав І. Франко, автор статуту добре бачив і влучно окреслив багато важливих суспільних явищ своєї доби, влучно охарактеризував становище і настрої сільського люду¹². Можливо, що тут було забагато релігійного моралізаторства, але якби тут було його менше і був зроблений більший акцент на соціальних умовах життя галичан, статут просто не був би апробований і затверджений цісарем.

Характерний є розділ статуту, що стосується мови, якою мали бути видавані

¹⁰ І. Франко, *Нариси з історії української літератури в Галичині* [у:] І. Франко, *Твори в 20-ти т.*, т. 16, с. 147.

¹¹ *Ibidem*, с. 148.

¹² *Ibidem*, с. 149.

книжки цього товариства. «Ті книжки мають бути написані так, щоб і неосвічене громадянство (*rudis plebecula*) могло їх уживати, тобто народною мовою (*sermone vulgari*), уживаною по селах, але треба буде стеретися грубих помилок хлопської мови (*duros loquae plebae errores*) і опрацьовувати книжки так, щоб вони були легко зрозумілі і для найпростіших, а все ж таки схилилися до більш досконалого вислову (*elegantiozem sermonem*), щоб у цей спосіб і хлопська мова хоч посередньо вдосконалювалася, і простий народ, призвичасний до шляхетного вислову, легше міг пізніше розуміти те, що прилюдно співається під час богослуження»¹³.

Ці засади пізніше І. Могильницький підтвердить і закріпить у своїй граматиці, але й тут, і там він, хоч і вважає народну мову основою народної освіти й літератури, все ж підходить до неї не без упередження як до простацького, за висловом І. Франка, говору, повного помилок, який вимагає «ушляхетнення» і розвитку за зразком церковної мови¹⁴.

Однак, незважаючи на надзвичайно лояльний щодо уряду статут товариства, на його релігійну спрямованість, противники українського відродження зуміли перешкодити діяльності товариства. До Папи римського пішли таємні доноси й інсинуації, що діяльність товариства, нібито, може призвести до ворожнечі між польським та українським кліром, що статут товариства, нібито, ігнорує Святий престіл у Римі і т. п. Так перше просвітне товариство у Галичині припинило свою діяльність, ще фактично, її й не розпочавши. Треба, однак, визнати, що створення товариства, розмови навколо нього все-таки сколихнули громадську думку в Галичині; і подекуди таки пробивалися промені національної самосвідомості, проявлялися вже окремі потуги пробудження українства.

Іван Могильницький був не тільки активним громадським діячем – він увійшов в історію і як мовознавець, автор *Граматики языка словено-русского* та широкої передмови до неї під назвою *Вѣдомость о Рускѣмъ языкѣ*. У 1829 р. вона була надрукована в скороченому польськомовному варіанті в газеті „Czasopismo naukowe księgozbioru imienia Ossolińskich” під назвою *Rozprawa o języku ruskim*.

Rozprawa o języku ruskim мала великий резонанс, адже її автор уперше наслідуючи заявити про самостійність української мови, що в своїй праці переконливо й довів. Червоною ниткою через усю працю проходить думка, що український народ – це відгалуження «слов'янщини», рівне з іншими, тільки українську мову мало знають і по-різному називають. З гіркотою автор відзначає, що, перелічуючи слов'янські мови, польський учений Богуміл Лінде в передмові до свого словника польської мови «забув» назвати українську мову як мову, рівну з іншими слов'янськими мовами. Інші вчені, – відзначає І. Могильницький, ототожнюють українську мову то зі старослов'янською, то з великоруською, то з польською, деякі вважають її мішаниною цих трьох мов, вилучають її з кола впорядкованих літературних мов, називаючи її дикою, необтесаною тощо.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, с. 150.

Не в усьому, звичайно, І. Могильницький мав рацію. Слідуючи за М. Смо-трицьким, М. Ломоносовим, Й. Добровським, він уважав, що писемна літе-ратурна мова повинна відрізнятися від простої народної мови, тобто дотриму-вався теорії двох стилів. Треба відзначити, що ця теорія була предметом тривалих дискусій між галицькими вченими, і якби І. Могильницький у свій час висловився на користь народної мови, то, можливо, вона б значно раніше закріпилася як мова літературна.

Розвиток української літературної мови гальмувався не тільки тому, що він знаходив сильну протидію з польської сторони. Його стримували й самі галицькі вчені, які надавали перевагу старослов'янській мові, стверджуючи, що немає потреби впроваджувати в літературу народнорозмовну мову, оскільки вже є готова, опрацьована, кодифікована і канонізована староцерковно-слов'янська мова, яку добре розуміють, мовляв, усі галичани.

На церковнослов'янську мову покладалася ще й охоронна функція, тобто її використовували як засіб захисту від колонізаційних процесів, хоч цю функцію успішно могла виконувати, звичайно, й українська мова.

Подією величезної культурологічної ваги був вихід у світ у 1837 р. літера-турного альманаху «Русалка Дністрова», створеного «Руською трійцею», у яку входили студенти-богослови Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич. Однак «Русалка» до читача не дійшла, бо була заборонена цензурою. Причина заборони невідома, хіба що тільки тому, що була написана простою народною українською мовою із застосуванням фонетичного правопису і «гражданського» шрифту, що розцінювалося як виклик системі і що могло, на думку цензури, підірвати високий авторитет церковнослов'янської мови з її етимологічним правописом і кирилицькою азбукою. Сумніву немає, що «Русалка Дністрова» могла б змінити ситуацію, могла б посприяти швидшому проникненню народної мови в українську літературу, вибити головний козир із рук тих, хто заявляв, що української мови немає, бо немає творів написаних цією мовою.

Українське відродження настигло в 1848 р., коли цісарською конститу-цією, прийнятою в березні того ж року, народам, що населяли монархію, були надані певні права в культурно-громадському та політичному житті. З іні-ціативи прогресивного українського духовенства у Львові 2 травня 1848 р. зібралися понад триста українських патріотів, якими й була створена «Головна руська рада», що стала опікуватися культурно-просвітніми справами українців Галичини. У відозві до «русского народу» між іншим зазначалося, що Рада покликана «Розвивати и взносити народність нашу во всеѣхъ еи частехъ: Вы-досконаленьемъ языка нашего, запровадженъемъ его въ школахъ низшихъ и выжшихъ, выдаванъемъ писемъ часовыхъ, оутримованъемъ кореспонденцій съ письменными такъ нашими, якъ иншими до щепу славляньского належа-щими, розширеньемъ добрыхъ и ужиточныхъ книжокъ въ языкѣ рускомъ и усиленнымъ старанъемъ впровадити и на рівни поставити языкъ нашъ въ инными въ урядахъ публичныхъ»¹⁵.

¹⁵ *Фдозва до руского народу*, «Зоря Галицка», ч. 1, Дня 15 Мая 1848, с. 2.

Незважаючи на постійне польсько-українське протистояння, Головна руська рада закликає «абысьмо на противъ тыхъ, котри попри насъ также ся о свое добро и свою народнѣсть старають, жадной ненависти въ сердцахъ нашихъ не живили, но якъ шири суєди ђдной земли възгодѣ и єдности жили»¹⁶. Автори звернення закликають народ до пробудження, бо «Пробудился уже и нашъ левъ рускій... Вставайтежъ Братя, вставайте зъ долгого сну вашего, бо уже часъ! Встаньте, але не до звады и незгоды! но двигнѣмся разомъ, щобы поднести народнѣсть нашу, и забезпечити дани намъ свободы... Поступаймо съ другими народами въ любви и згодѣ!»¹⁷ – знову наголошувалося у відозві.

Однак польська шляхта не бажала поступати разом з українцями в «любви и згодѣ». На Головну руську раду посипалися звинувачення, що вона нібито виступає з намови «урядників», що тільки «меже народами въ Галичинѣ мешкаючими роздвоенє и незгду» робить і тим способом шкодить полякам. «Мы на тоє щире ђдповѣдаємо, – заявляла редакційна стаття в другому числі «Зорі Галицької», – що нами тѣлько обовязокъ для кожного чоловѣка найважнѣйший поводує, обовязок старатися о захованє нашому народови єго народности, и забезпечити єму єго пришлу щасливѣсть»¹⁸.

У цитованій статті з гѣркотою відзначалося, що цѣсарська конституція поставила на рѣвнѣ ноги полякѣв та украинцѣв, але поляки насмѣхаються з руснѣв та їх прагнення плекати свою мову і свою культуру. «Заболѣло тяженько вєѣхъ истинныхъ Русинѣвъ сердце, коли першого дня житя конституційного Поляки вєѣхъ братьями називаючи, зъ нами такъ не побратерску поступили и не дозволили, абы о рускомъ языкѣ и о русской народности въ петиціи до Цѣсаря хоть взмѣнку учинити, а упоминающихся о тоє Русинѣвъ... словами възгорди обсипали. Обурило насъ, коли другого дня дали ся публичне чути голоси: «Пречъ зъ Русинами», а въ деннику народномъ хтѣли доводити, що нема и не було Русинѣвъ, що тѣи равне якъ Мазурѣ суть Поляками; и заперечали Русинамъ всю ихъ гисторію»¹⁹. Коли ж Польська рада, – продовжувалося в статті, – зажадала цѣлим краєм керувати, що призвело б до занепаду народу «русского», русини створили свою раду, почали самі про свої потреби дбати, засвідчили перед цѣлим свѣтом, що вони є окремим народом, який зі всіма народами, а також і з поляками хоче жити «въ згодѣ и братнѣй любви»²⁰.

23 травня 1848 р. на протывагу Головній руській раді була створена «Польско-руска рада», яка мала свій друкований польськомовний орган «Дневник Рускій», редагований Іваном Вагилевичем, який, очевидно, через матеріальну скруту пішов служити полякам. З того часу розгорілася гаряча полеміка між двома радами і двома таборами, яка висвітлювалася на шпальтах «Зорі Га-

¹⁶ *Ibidem*, с. 3.

¹⁷ *Ibidem*, с. 2.

¹⁸ *О становиску Русинѣвъ Галицкихъ, и розвиванью ихъ житя народного*, «Зоря Галицка», ч. 2, Дня 23 Мая 1848, с. 10.

¹⁹ *О становиску Русинѣвъ Галицкихъ, и розвиванью ихъ житя народного*, «Зоря Галицка», ч. 4, Дня 6 Червця 1848, с. 16.

²⁰ *Ibidem*, с. 17.

лицької» та «Дневника руского». Ці дискусії, протистояння між польською та українською стороною тривали перманентно аж до 1939 р.

Незважаючи на протистояння, 1848 р. можна вважати таки роком українського відродження в Галичині. У жовтні був проведений «З'їзд руських учених», ще раніше (у червні) була створена «Галицько-руська матиця» — наукове товариство, яке мало опікуватися видаванням книжок та освітою народу, регулярно виходила і користувалася великою популярністю серед галичан «Зоря галицка», яка в липні уже мала півторатисячний тираж. На З'їзді руських учених багато уваги приділялося розвиткові і нормалізації української літературної мови. Були розроблені і затверджені З'їздом основні правила правопису, прийняті рішення про друкування підручників для шкіл тощо. З великою промовою (яка потім була надрукована) про українську мову, про її основні говори виступив на З'їзді Яків Головацький, завдяки чому завоював славу авторитетного вченого.

І все ж галицькі письменники та вчені не могли прийти до єдиної думки щодо формування української літературної мови. Автор граматики української мови, що вийшла в 1846 р. польською мовою, Йосиф Лозинський, письменники Микола Устиянович, Рудольф Мох, священники Теофан Глинський, Теодор Лисяк та деякі інші культурно-просвітні діячі пропонували формувати літературну мову на ґрунті народної мови з використанням фонетичного правопису, однак прихильники церковнослов'янської мови, традиційного принципу письма та кирилицької азбуки, серед яких особливо виділявся автор німецькомовної граматики української мови та мовознавчих статей у галицьких часописах, священник Йосиф Левицький, доводили, що немає жодної потреби створювати нову літературну мову, бо вже є готова внормована літературна мова — старослов'янська або мова давньоукраїнських писемних пам'яток, що сформована на зразках старослов'янської. Вони мали чимало прихильників у таборі москвофілів (Денис Зубрицький, Антон Петрушевич, Іван Гушалеви́ч, Іван Раковський, Іван Головацький та ін.), які взагалі намагалися запровадити в Галичині великоросійську мову.

Таким чином, українська літературна мова середини і майже цілої другої половини ХІХ ст. становила мішанину з українських, російських, церковнослов'янських та польських слів, яка одержала влучну назву «язичіє», тому мали певну рацію ті, хто називав цю мову невиробленою, необтесаною. Звичайно, що вона в силу обставин, тобто в силу польсько-української двомовності, не могла не зазнати впливу польської мови, тому була рясно всіяна полонізмами, що яскраво підтверджується текстами зі сторінок галицьких газет.

В українських текстах зустрічаються польсько-українські інтерференци двох типів — лексичні та граматичні, причому лексичні можна визначити як прямі запозичення і непрямі (лексичні кальки, перероблені на польський лад вирази тощо). До прямих можна віднести *іменники взмѣтка* — згадка, *випатреньє* (*надъ випатреньомъ лѣтшиого*) — буквально — виглядання, тут — вишукування, *забитокъ* — пам'ятка, *звада* — сварка, *милюсть* — любов, *обиватель* — громадянин, *розправа* — дослідження, *сквар* (*сквар великій*) — спека, *скуток* (*довести до скутку*) — результат, *тама* («держаньєся давной

ортографіи ест *найбольшою тамою* одностайности нашої в писаню») – гальмо, перешкода; **прикметники** *дискретний* – таємний, *зацний* (зацны члени польско-русской рады!) – гоноровий, *належитий* (належитихъ свободъ) – належний, *одзисканий* (въ одзисканыхъ правахъ) – відновлений, відвойований, *скварний* (скварна спека) – гарячий, *тица* (тицовъ надъ вѣювъ) – марна; **дієслова**: *дуфати* – вірити, довіряти, стерегти, *засиляти*, *посиляти* (таковъ гадковъ послѣлся) – зміцнювати(ся), підживлятися, *лудитися* – марно надіятися, *хоронити* (хоронити и розвивати свободы конституційни) – оберігати, *цофати/ся/* – задкувати, повертатися назад, *чувати* (надъ своєвъ долевъ радити й пильно чувати) – дбати; **прислівники**: *лацно*, *лацнѣйше* – легко, легше, *маркотно* – сумно, незручно, ніяково, *похопно* – покvapливо, *скутечнѣйше* – корисливіше, успішніше; особовий **займенник** жін. роду у знахідному відмінку *ю* – її, **займенник** *иний* – інший; **прийменники** *подлуг*, *ведлуг*, *ведля* – відносно чого; **сполучник** *же*, *жеби* – щоб; **частки** *овшем* – так, *єно*, *ино* – лише (Чи Русини суть Поляками? Тос єно чути, то не знати...) та інші.

До непрямих лексичних запозичень можна б віднести дещо зукраїнізовані польські лексеми, зокрема **іменники**: *винародовлення* – утрата національного почуття, *пришлость* (пол. *przyszłość*) – майбутнє, *письмо часове* (пол. *czasopismo*) – часопис, *ряд* (пол. *rząd*) – уряд, *назвице* (пол. *nazwisko*) – прізвище; **прикметники** *пришлий* – майбутній та ін.; **дієслова** *виречи(ся)* (пол. *wyrzec się*) – відмовити(ся), відцуратися, *получити* (пол. *połączyć*) – поєднати, *ручити* (пол. *ręczyć*) – гарантувати, *рядити* (пол. *rządzić*) – керувати, урядувати, *пожиткувати* (з чогось) – користати тощо.

До граматичних полонізмів слід віднести, зокрема, віддієслівні іменники абстрагованої дії зі зворотним займенником (часткою) *ся* типу *держаньсья*, *насмѣхуванься*, *ваганься* («Перехід з твердого сну до тяжкої праці не може бути без *ваганься*, без збоченя, цофаня, без закруту»²¹) закінчення *-омъ* у давальному відмінку множини іменників чоловічого роду (*багатьомъ Русиномъ*) та інші. Тут можна виділити різновид морфологічних інтерферем, які відрізняються лише якоюсь одною морфемою: *взгорда* – погорда, *гисторія* – історія, *ураза* – образа, *навет* – навіть, *хтіли* – хотіли тощо. Відчувався польський вплив і в синтаксичній будові речень. Так, часто зустрічається уживання прийменника *о* замість *про* (*О захованьє народности; О становиску Русинѣвъ...*), зворотний порядок слів у реченнях, зокрема, уживання означення після означуваного слова, як це притаманно польській мові (*О становиску Русинѣвъ Галицкихъ и розвиваню ихъ жита народного*), переміна місцями елементів сполучника *так* як (*такъ нашіли, якъ иншіли*), розташування присудка в кінці речення (Ахъ! Якъ то тяжко сердце боль стискає видѣти на одрѣ смертельномъ молодця... далеко сумнѣйше видѣти, якъ цѣлий народъ, народъ сильний и величественный *загибає*)²²; вираження іменної

²¹ Цит. зі статті: *О образованю языка руского* через Свящ. Іос. Лозинского, в Перемишлі 1849, с. 6.

²² «Зоря Галицка», ч. 12, 1 Серпня 1848, с. 49.

частини присудка орудним відмінком без дієслівної зв'язки *бути* («хто нашого язика до шкôл, урядив и судив допустити не хоче, той му видерає першу и найестественнѣйшу вимѣнку [умову – *М. Л.*] єго житя й образования, *той єго забійцьов*»²³ «на нашой земли, де ми *первожителjami*»).

Звичайно, що цей перелік не вичерпує усього списку польсько-українських інтерферем, які вживалися на той час у мові галицьких газет. І все ж заради об'єктивності треба відзначити, що, незважаючи на багатомовні найтісніші контакти польської та української мов, на певну дискримінацію української в умовах польсько-українського білінгвізму, полонізмів в українській мові значно менше, ніж у ній є, наприклад, росізмів та старослов'янізмів, і це підтверджується багатьма творами українських галицьких письменників, які творили в ХІХ ст.

²³ Цитата наведена зі статті Й. Лозинського: *О образованию языка русского через Свящ. Юс. Лозинского*, в Перемишля 1849, с. 4.